Religionernes syv dimensioner – introduktion

Fra Allan Poulsen, Religion kort og godt, systime ebog

Når man skal undersøge religioner, har man brug for begreber for de fænomener man støder på. Ifølge den model som bruges her, har en religion syv dimensioner. Det er nyttigt at sætte sig ind i alle syv, men de tre første dimensioner er de vigtigste for at komme i gang. Modellen er et analytisk redskab. I virkelighedens verden er der altid flere dimensioner i spil samtidig, så når man beskriver en religions dimensioner én for én, er det lidt kunstigt.

Billedet nedenfor viser hvordan de forskellige dimensioner indgår i en kristen, protestantisk gudstjeneste.

De syv dimensioner er:

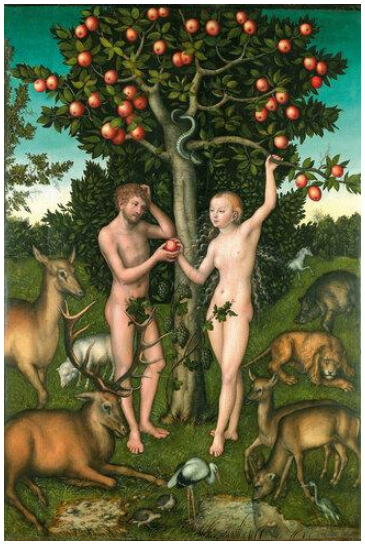
1. ***Den mytisk-narrative dimension*:** En religions myter og fortællinger. På billedet ser man Bibelen, som præsten har i hånden.
2. ***Den dogmatiske dimension*:** En religions lære eller teori (dogmer er læresætninger). På billedet må man forestille sig at den indgår i præstens prædiken.
3. ***Den rituelle dimension:*** Ritualer er de særlige religiøse ceremonier. På billedet ser man dåb og nadver.
4. ***Den materielle dimension*:** En religions hellige steder, bygninger og billeder. På billedet ser man kirkerummet med alter, døbefont, krucifiks osv.
5. ***Den etiske dimension*:** Religionens love og retningslinjer for hvordan man skal leve. På billedet kan den tænkes at indgå i præstens prædiken.
6. ***Den institutionelle dimension:*** Den måde religionen er organiseret på. På billedet illustreres det ved at præsterne spiller en særlig rolle.
7. ***Den oplevelses- og erfaringsmæssige dimension:*** De psykologiske oplevelser og reaktioner hos deltagerne. På billedet illustreres den af deltagernes ansigtsudtryk osv., men den er mest en indre dimension.

Billedet (fra 1562) er en slags reklame for reformationen; det skal vise hvad man mener er det vigtigste i kristendommen. Det er ikke realistisk, for det hele foregår på én gang: dåb, nadver og prædiken. Det var forsiden af alteret på Torslunde Kirke; nu er det på Nationalmuseet.

Maleri: Nationalmuseet

1. Den mytisk-narrative dimension

Kernen i en religion kommer til udtryk i dens myter og fortællinger (*narrativ* betyder "fortællende"); her findes religionens "dna". Det er gennem myter og fortællinger man videregiver de forestillinger om *den anden verden* som er omtalt i religionsmodellen.

Adam og Eva lige før syndefaldet.
(Lucas Cranach den Ældre, 1526).

Myter

De mest typiske religiøse tekster er myter. Følgende er kendetegnende for en myte:

- Den foregår uden for historisk tid.
- Den har overnaturlige væsener (og dyr) som "personer".
- Den følger ikke videnskabelig logik, men har sin egen logik.
- Den forklarer og legitimerer ("godkender") grundlæggende forhold i tilværelsen.

Et godt eksempel på en myte er Bibelens tekst om Adam og Eva. Den foregår "dengang Gud Herren skabte jord og himmel" (ingen egentlig tidsangivelse). Den har "Gud Herren" som en hovedperson og slangen som aktiv deltager. Den har sin egen logik: Da Adam og Eva spiser af frugten, sker der det som de er blevet advaret om i teksten – og ikke det som biologien fortæller os der vil ske ved at spise frugt. Og den forklarer hvorfor mennesker er dødelige, hvorfor man skal arbejde hårdt for føden, og flere andre grundvilkår i tilværelsen. Det vigtige ved en myte er ikke det bogstavelige indhold, men *det budskab den formidler*. (I daglig tale bruges "myte" om en fejlagtig opfattelse; religionsfagligt betyder det altså noget andet).

Fortællinger og andre tekster

Religionernes fortællinger og andre tekster har det til fælles med myter at det afgørende ikke er om de er realistiske, men *om deres budskab opfattes som gyldigt*. Tre af verdensreligionerne har en grundfortælling om en person: *Buddha, Jesus* og *Muhammed*. I alle religioner er der desuden et væld af andre fortællinger, for eksempel:

- Fortællinger om begivenheder i religionens første tid.
- Fortællinger om *helgener*, som er religiøse og moralske forbilleder.
- Fortællinger om konflikter med religionens modstandere.

Der er desuden også mange andre teksttyper, for eksempel poesi, nedskrevne bønner og tekster om moralske og filosofiske spørgsmål

Hvordan skal religiøse tekster forstås?

Formålet med religiøse tekster er normalt ikke at "bevise" det overnaturlige, men at fremsætte et budskab om grundlæggende vilkår i tilværelsen. (...)

2. Den dogmatiske dimension

En religion bliver først rigtigt til en religion når man begynder at systematisere indholdet i dens hellige tekster og gøre det til en *lære* (det er det ordet *dogmatik* betyder). De vigtigste elementer i den dogmatiske dimension kommer til udtryk i disse fænomener:

- ***Hellige skrifter*:** I de store verdensreligioner har man lagt sig fast på at én eller nogle bestemte tekster har en særlig status. Dette kaldes en religions *kanon* (græsk: "målestok"; det udtales med tryk på første stavelse). Bibelen og Koranen er eksempler på to religioners kanoner. En kanon bruges på mange måder: Den studeres og fortolkes, der læses op af den ved ritualer, der prædikes over den osv.
- ***Dogmer***: Et dogme er en læresætning som fortæller hvad man tror på. Begrebet dogme hører egentlig til i den kristne religion, men man taler generelt om *den dogmatiske dimension* når det drejer sig om en religions lære og forestillinger.
- ***Trosbekendelser***: En trosbekendelse er en sammenfatning af hvad man tror på. En trosbekendelse kan bruges på flere måder: Den er et kriterium for om man hører til den pågældende religion. Den fremsiges ved ritualer. Og den kan være udgangspunkt for undervisning i religionens indhold.
- ***Andre faste formuleringer*** bruges til at sammenfatte vigtige punkter i en religion. Her er to eksempler: I islam taler man om at troen hviler på "fem søjler" (religiøse pligter som alle skal overholde). I buddhismen taler man om at der er "fire ædle sandheder" (filosofiske udsagn om hvad der gælder for menneskelivet). Sådanne faste formuleringer udtrykker noget grundlæggende i en religion, og de giver et godt indtryk af den *diskurs* (dvs. måde at tale på) som er karakteristisk for religionen.

Nogle faglige udtryk afledt af det græske ord for "gud": theós

- ***Monoteisme***: tro på én gud og/eller kravet om kun at tilbede én gud
- ***Polyteisme***: tro på flere guder
- ***Panteisme:*** den tro at det guddommelige er i alting
- ***Teisme***: tro på en gud som et personligt væsen
- ***Ateisme:*** den opfattelse at der ikke findes nogen gud

Der er ikke altid skarpe grænser mellem de forskellige former for gudstro; jævnfør Krishnabilledet [på næste side]:

Krishna med hele den hinduistiske gudeverden. Hinduismen er en polyteistisk religion, men der er også nogle monoteistiske tendenser i (læs om polyteisme og monoteisme i boks 1.4). I skriftet Bhagavadgita er der en situation hvor én gud, Krishna, viser sig for skriftets hovedperson, krigeren Arjuna, i kæmpestørrelse med hele gudeverdenen indlejret i sig. Det er en ekstremt modintuitiv forestilling (se næste side), og Arjuna har kun denne vision i et øjeblik. I nederste højre hjørne er Krishna vendt tilbage til sin "normale" form, som kun er lidt modintuitiv: Her har han fire arme.
Indisk plakat fra 1950'erne.

3. Den rituelle dimension

Selv om tekster og lære er vigtige, er de ikke nødvendigvis den vigtigste dimension i religionerne. Religiøse handlinger, ritualer, er mindst lige så vigtige. Det er i høj grad gennem *ritualer* der "kommunikeres" mellem *denne verden* og *den anden verden*.

Ritualer

Et *ritual* (eller en *rite*) er en religiøs, symbolsk handling. Ritualer har disse kendetegn:

- Et ritual foretages efter et fast mønster.
- Et ritual kan både betragtes som *kommunikation* (der formidles et budskab) og som en *praktisk handling* (der opnås en virkning).
- Et ritual inddrager ord fra eller henviser til en religiøs grundtekst.
- Et ritual finder sted i et religiøst fællesskab.

Mange ritualer markerer en overgang fra én livsfase til en anden; de kaldes *overgangsriter* eller *initiationsriter* (indvielsesriter). Den der gennemgår ritualet, kaldes *initianden*. De foretages typisk ved 1) fødsel, 2) overgang fra barn til voksen, 3) indgåelse af ægteskab, 4) død.

Andre ritualer har en rent religiøs funktion; det gælder for eksempel nadver, bøn og pilgrimsfærd. Men også her kan man tale om en *overgang* fra én tilstand til en anden.

Ritualteori

Den måde at analysere ritualer på som præsenteres her, er grundlagt af den franske etnolog *Arnold van Gennep* (1873-1957) i en bog fra 1909. Han udviklede modellen med udgangspunkt i overgangsriter. Andre forskere har udviklet modellen, blandt andre den britiske antropolog *Victor Turner* (1920-1983). Han mente den kunne anvendes på alle typer ritualer.

Når man analyserer et ritual, skelner man mellem tre planer:

1. *Det rituelle plan* er selve handlingsforløbet. Dette kan inddeles i tre faser:

Separationsfasen (udskillelsesfasen): Den deltagende bringes ud af det almindelige liv (det profane) og ind i det særligt religiøse "rum" (det hellige).	**Den liminale fase** (grænsefasen): Den deltagende befinder sig i et "ingenmandsland" mellem *før* og *efter* ritualet. Det er en "farlig" tilstand.	**Inkorporationsfasen** (indlemmelsesfasen): Den deltagende bliver igen optaget i det almindelige liv, men med en ny status.

2. *Det mytiske plan:* Hvilke religiøse grundtekster inddrages? Hvad kommunikeres der?

3. *Virkningsplanet:* Hvad er formålet? Hvad opnås der ved at deltage i ritualet?

Denne teori er udviklet af forskere som har studeret nogle ofte ret voldsomme overgangsriter i forskellige folkeslag. Den virker derfor overdrevent dramatisk i forhold til mange almindelige ritualer, men som analyseredskab kan den godt bruges alligevel. Striben her spiller på hvor dramatisk det der siges i kirken egentlig er:

Egentlig er det absurd at sige om brød og vin at det er Jesu legeme og blod. Men for kirkegængerne fungerer ritualet fordi det refererer til bibeltekserne om Jesu "sidste nadver" og Jesu korsfæstelse og opstandelse. Der er ikke en *synlig* virkning af at deltage i ritualet, men for deltagerne er det et konkret udtryk for Guds tilgivelse. Der er ikke en *farlig* liminalfase i nadveren, men når nadvergæsterne knæler oppe ved alteret, sætter de sig symbolsk uden for det *profane* liv og viser i fællesskab deres ydmyghed over for det *hellige*.

Offer

En meget udbredt type ritual er *offerhandlinger*. Det særlige ved dem er at der indgår noget konkret som mennesket *giver* til guden. Fra religionshistorien kender man til menneskeofre, men det er et fænomen som kun kendes fra nogle få kulturer. Derimod er ofring af dyr ret udbredt. Men offermaterialet kan være alt muligt: mad, blomsterblade, farvepulver osv.

Offerhandlingen skaber kommunikation mellem mennesket og guden. Man giver noget og får noget igen, eller rettere: Man erkender at man har modtaget livets gaver fra guden, giver noget af det tilbage og håber at guden fortsat vil være en venligt stemt.

I den enkleste udgave opfattes det næsten som et betalingsforhold; det betegner man med det latinske udtryk *do ut des*: "Jeg giver for at du skal give." Men i de fleste tilfælde er tankegangen knap så firkantet og kan snarere gengives sådan her: "Jeg giver guden noget værdifuldt og tror på at jeg vil få noget igen i form af opfyldelse af en bøn eller – mere generelt – lykke, velsignelse eller frelse."

Andre religiøse handlinger

Religionernes rituelle dimension omfatter meget andet end egentlige ritualer. Her er nogle vigtige begreber til beskrivelse af religiøse handlinger:

- *Bøn* er direkte kommunikation til guddommelige magter. Bøn kan være et ritual som foregår i det religiøse fællesskab efter et bestemt mønster. Men det kan også være et personligt, "indre" fænomen.
- *Divination* er spådomskunst. Man søger at få kundskab eller hjælp til at træffe en beslutning ved at påkalde guddommen. Det kan for eksempel ske ved at man foretager en tilfældig handling og derefter tyder resultatet som gudens svar.
- *Meditation* er mentale øvelser hvor man skaber et stærkt fokus i sindet, for eksempel koncentreret om en tekst, en lyd eller et billede. *Yoga* er beslægtet med meditation, men omfatter også fysiske øvelser.
- *Askese* er at afholde sig fra nydelse eller opfyldelse af behov; den der udfører det, kaldes en *asket*. En almindelig form for askese er *faste*, altså afkald på mad. Det man giver afkald på, kan også være alkohol, sex, søvn, udtryk for forfængelighed eller andet. Askese er et middel til personlig disciplinering. Det kan gøre det lettere at koncentrere sig om de mål som religionen sætter. Ved streng askese kan man opnå stærke oplevelser, fordi man bringes i en speciel psykologisk tilstand.

Inden for alle religioner er der grupper som praktiserer en meget konsekvent askese, for eksempel buddhistmunke. Streng askese kan også være egentligt selvpineri, for eksempel at man pisker sig selv. Men der er også et element af moderat askese i almindelig religion. Det gælder for eksempel når muslimer faster om dagen i ramadan-måneden, eller når nogle katolske kristne undlader at spise kød i *fasten*, dvs. de 40 dage før påske.

4. Den materielle dimension

Religion kommer ikke bare til udtryk i tekster og handlinger, men også i noget helt konkret: religiøse steder, bygninger og billeder. Det kaldes religionens *materielle dimension*. Det er her religionernes forestillinger om *den anden verden* kommer mest konkret til udtryk.

Helligt og profant

Det hellige kan forstås som steder hvor *den anden verden* griber ind i denne verden. At noget er *helligt*, betyder at det er "ladet" med en særlig kraft. Denne kraft gør det både *gavnligt og farligt*. For at få del i helligheden begiver mennesker sig til de hellige steder. Men samtidig er der mange steder forbud mod at komme *for* tæt på det hellige, som i nogle tilfælde er forbeholdt de *religiøse specialister* (se afsnittet om *den institutionelle dimension*). I oldtidens jødiske tempel blev det inderste rum kaldt *Det Allerhelligste*, og det var så helligt at kun ypperstepræsten måtte komme der, og kun én gang om året.

Relikvier er genstande som er hellige, typisk fordi de stammer fra en hellig person. Eksempler er en splint fra Jesu kors, et hår fra Muhammeds skæg eller aske fra Buddhas lig.

Det modsatte af det hellige hedder *det profane*. Det betyder altså blot det som hører til den almindelige verden.

Mana og tabu

Især i analysen af oprindelige folks religion bruges ordet *mana* til at betegne den særlige *kraft* som er forbundet med det hellige. Mana kan sammenlignes med elektricitet: Det er både kraftfuldt og farligt. Hvis det styres af specialister, er det nyttigt; for amatører er det farligt.

Tabu betegner et forbud som er begrundet i tingenes mana-kvalitet. Det er tabu for almindelige mennesker at røre ved ting som er meget manafyldte. Somme tider bruges ordet også i lidt løsere forstand om religiøse forbud. (I dagligsproget bruges ordet *tabu* i afsvækket betydning om noget man ikke må tale om).

På dette verdenskort fra 1581 er det tydeligt at Jerusalem er axis mundi. Kortet er udarbejdet af den tyske præst og kartograf Heinrich Bünting.

Hellig geografi

I religionerne har man forestillinger om at nogle steder i verden er mere hellige end andre. I nogle tilfælde betragtes ét sted som verdens midtpunkt. Det kaldes *axis mundi* – det er latin og betyder verdens akse, altså verdens "omdrejningspunkt". Kabaen i Mekka er *axis mundi* for muslimer. De vender sig mod Mekka når de beder, og en af deres religiøse pligter er mindst én gang i livet af foretage en pilgrimsrejse til Mekka. I middelalderen anså de kristne Jerusalem for at være *axis mundi* (se illustrationen). Tilsvarende forestillinger om en "hellig geografi" findes i mange religioner, og pilgrimsrejser til hellige steder er en meget udbredt religiøs aktivitet.

Religiøse bygninger

Alle de store religioner har religiøse bygninger: kirker, moskéer, templer osv. Der er flere aspekter ved religiøse bygninger som er værd at analysere:

- Er selve bygningen hellig?

Som nævnt ovenfor er der steder og bygninger som i sig selv er hellige. Men der er også trosretninger hvor bygningen blot betragtes som en praktisk ramme om gudsdyrkelsen. Det hænger sammen med næste spørgsmål:

- Hvad er bygningens funktion?

Nogle religiøse bygninger er primært steder hvor man foretager ritualer (for eksempel hindu- og buddhisttempler). Her betragter man typisk selve bygningen som hellig. Andre religiøse bygninger er primært samlingssteder hvor man udøver religiøse aktiviteter som eksempelvis bøn, prædiken og salmesang (for eksempel islamiske moskéer og protestantiske kirker). Her er det ikke bygningen i sig selv som er hellig. Der er dog næsten altid både rituelle og sociale elementer i det der foregår i en religiøs bygning.

- Hvordan er arkitekturen og brugen af billeder?

Den måde en religiøs bygning er indrettet på, afspejler centrale træk ved den pågældende religions lære og praksis. En moské har stort set ingen møbler, men tæppe på gulvet og en bedeniche som viser retningen mod Mekka. Der er ingen billeder, men den kan være udsmykket med ornamenter og korancitater. Et buddhisttempel kan have en eller mange buddhastatuer, billeder af guder og helgener, steder hvor man kan foretage *divination* (spådomskunst) og meget mere. Når man sammenholder sine iagttagelser i en religiøs bygning med teorien om den pågældende religion, kan man se hvordan de belyser hinanden.

Ikonografi

En religions tradition for brugen af billeder kaldes dens *ikonografi*. Her er tre aspekter som man skal være opmærksom på:

- Billedbrug eller billedforbud?

Nogle religioner har en tradition for at bruge mange billeder, andre bruger ingen eller få billeder. Eksempler på billedrige religioner er hinduismen og buddhismen. Det hænger sammen med disse religioners *polyteisme* og den opfattelse at der ikke er et afgørende skel mellem guder og mennesker. Eksempler på religioner som ikke bruger billeder, eller kun gør det i begrænset omfang, er jødedommen og islam. Det hænger sammen med deres strenge monoteisme og den opfattelse at der er et afgørende skel mellem gud og menneske. Kristendommen rummer begge tendenser: I katolsk og ortodoks kristendom bruger man mange billeder; i nogle former for protestantisk kristendom er man meget tilbageholdende med at bruge billeder.

- Billedernes forhold til myter og fortællinger

Mange billeder henter deres motiver fra myter og fortællinger. Selv om enhver kan se hvad de forestiller, kan man derfor ikke forstå dem uden at sætte sig ind i baggrunden. Det er derfor tit nødvendigt at bruge hjælpemidler for at forstå et billede man analyserer.

- Symboler og attributter

I en religions ikonografi indgår faste kendetegn (attributter) og symboler som refererer til myter, fortællinger eller ritualer. Her er to eksempler: Den hinduistiske gud Shiva afbildes med en trefork. I katolsk kristen tradition afbildes jomfru Maria tit med en blå kappe. Den slags ikonografiske traditioner har i nogle tilfælde udviklet sig til rene koder. På billeder af Buddha betyder hans håndstilling for eksempel noget ganske bestemt. Der findes oversigter over den slags i bøger og på nettet.

5. Den etiske dimension

Religion er ikke kun orienteret mod *den anden verden*, men også mod hvordan man får et meningsfuldt, lykkeligt og retfærdigt liv i *denne verden*. Selv om der er nogle ideer som er mere eller mindre universelle, er der store variationer i religionernes idealer. Men alle religioner giver anvisninger på hvordan man skal leve. Disse anvisninger kan deles op i tre typer: 1) etiske principper og regler, 2) rituelle og praktiske leveregler og 3) lovgivning.

Der er altid variationer inden for den enkelte religion, af to grunde:

- Principper og regler kan altid fortolkes strengt eller mildt.
- Der er forskel på teori og praksis.

Når man undersøger en persons eller en gruppes etiske holdninger, er det ikke nok at gengive det man generelt kan sige om den pågældende religion. Man må også analysere hvordan etikken fortolkes og anvendes i den sammenhæng man har med at gøre.

Etiske principper og regler

Etik er læren om hvordan man skal være over for andre mennesker – og i udvidet forstand også over for dyr og over for naturen. Man kan skelne mellem to niveauer:

- *Etiske principper* kommer til udtryk i vigtige nøglebegreber. Eksempler er *næstekærlighed* i kristendommen og *medfølelse* i buddhismen. De to begreber minder om hinanden, men er ikke helt identiske. Et andet eksempel er *dharma* (pligt) i hinduistisk etik; det kan dårligt sammenlignes med de to nævnte, fordi det er en helt anden slags begreb. Det er vigtigt at sætte sig ind i begreberne i deres kontekst når man undersøger en religions etik. (...)

Det er en udbredt forestilling i religionerne at de grundlæggende etiske bud er åbenbaret. Det mest kendte eksempel er måske De ti bud, som ifølge Det Gamle Testamente blev overrakt til Moses på Sinajs bjerg, skrevet på to stentavler.
(Doré, 1865)

- *Konkrete etiske regler* kendes fra alle religioner, for eksempel de ti bud i jødedommen og kristendommen eller *de fem forskrifter* i buddhismen. Konkrete etiske regler er meget tit *forbud*, og nogle af de mest grundlæggende af dem er temmelig universelle, for eksempel forbud mod at lyve, dræbe eller bryde et ægteskab. Også de konkrete regler kræver fortolkning når de skal anvendes i praksis. Hvilke undtagelser er der til forbuddet mod drab? Hvordan fortolkes reglerne om ægteskab? Fortolkningen af reglerne er altid afhængig af tid, sted og miljø.

Rituelle og praktiske leveregler

Religion regulerer også tilværelsen gennem for eksempel:

- Kalender og helligdage.
- Bøn og faste på bestemte tider.
- Overgangsriter.

- Forestillinger om renhed og urenhed.
- Spiseregler, ofte baseret på forestillinger om rent og urent.
- Regler der vedrører krop og påklædning.

I den offentlige debat forsøger man somme tider at skelne mellem om sådanne regler er bestemt af *religion* eller af *kultur*. Religionsfagligt set er det ikke en god skelnen fordi religion er et kulturelt fænomen. Men man kan skelne mellem om en bestemt regel har rod i en religions centrale ideer, eller om den er opstået under påvirkning af et bestemt kulturelt miljø. Her er et eksempel:

Hos muslimer i nogle dele af Afrika er omskæring af piger et vigtigt ritual, som man endda mener at kunne finde belæg for i Koranen. Men i *mainstream*-islam bruger man det ikke; historisk set er det en afrikansk skik, som har vundet indpas i islam. Sådanne forhold kan man afdække ved en religionsfaglig undersøgelse, men det følger ikke heraf hvordan samfundet skal forholde sig til problemerne.

I store dele af verden forekommer det naturligt for et flertal af befolkningen at demokrati er idealet for et samfund. Men der er også andre tendenser i verdenssamfundet. Her en demonstration for indførelse af islamisk lov i Maldiverne, 2014.

Religion, lovgivning, demokrati

I nutidens danske samfund forekommer det underligt for mange at man kan have en religiøs lovgivning; her er religion og stat på de fleste punkter adskilt fra hinanden. Det er fordi vi lever i et samfund som er *sekulariseret* (læs om sekularisering i næste afsnit). Men historisk set har religion og samfund altid været to sider af samme sag; i mange tilfælde har man slet ikke skelnet mellem de to. Der er stadig områder i verden hvor det er tilfældet, og der er også lande hvor man er vendt tilbage til en tættere sammenhæng mellem religion og samfund. Det gælder for eksempel nogle muslimske lande som Saudi-Arabien, hvor man har indført sharia-lovgivning, dvs. islamisk lovgivning baseret på Koranen. Et samfund som er baseret på frie valg, kaldes som bekendt et *demokrati* (folkestyre). Et samfund som er styret af religion, kaldes et *teokrati* (gudsstyre).

Selv i et sekulariseret demokrati som Danmark er lovgivningen på mange punkter påvirket af den religiøse arv: Folkekirken er knyttet til staten, helligdagene er bestemt af den kristne kalender osv.

6. Den institutionelle dimension

I de foregående afsnit er det beskrevet hvordan en religions forestillinger kommer til udtryk i tekster, lære, bygninger og billeder osv. Men de troende organiserer sig naturligvis også; de danner *institutioner.* Derfor taler man om en religions *institutionelle dimension*.

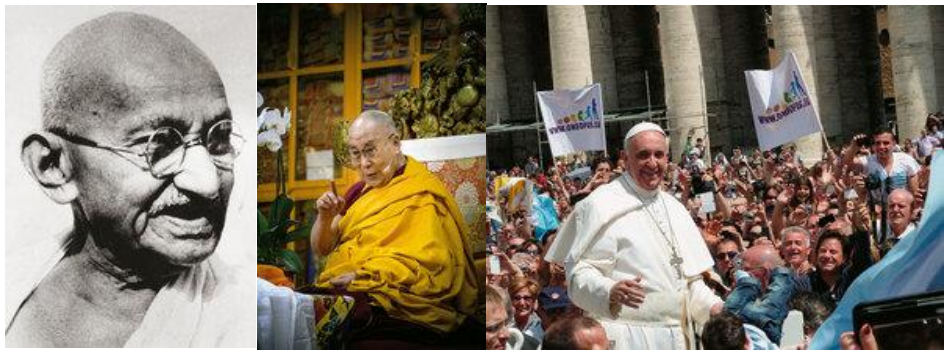
Tre udviklingsfaser og tre slags autoritet

Man kan inddele udviklingen af en religion i tre faser og tilsvarende definere tre former for autoritet (magt) hos dens ledere.

- Den første fase i en religions udvikling kaldes dens *formative periode.* Det begynder typisk med at en eller flere personer i kraft af en særlig indsigt og udstråling har succes med et budskab som er nyt i deres tid. En person med disse egenskaber kaldes en *karismatisk* person. (*Karisma* er et græsk ord som betyder ”gave” eller ”nådegave”). Buddha og Jesus er eksempler på karismatiske ”religionsstiftere”. I den formative periode er en religion afhængig af ledernes *karismatiske autoritet*.
- I den anden fase er ledernes *traditionelle autoritet* afgørende; de er ledere fordi de har et særligt forhold til traditionen. Den oprindelige begejstring er blevet til rutine, og de personer som kan huske de grundlæggende fortællinger, og som måske har kendt religionsstifterne, bliver nu dominerende.
- I den tredje fase danner man en egentlig organisation. Dens leder har nu *institutionel autoritet*, dvs. at de har deres autoritet i kraft af deres embede som ledere. Man har nu en fuldt udviklet religion.

Det skal tilføjes at de tre autoritetsformer ikke udelukker hinanden. Den katolske kirkes leder, *paven,* er et godt eksempel. Han har *institutionel* autoritet: Han er valgt som pave ved en bestemt procedure. Det giver ham så stor autoritet at han er *ufejlbarlig* i spørgsmål om kirkens lære – men kun hvis han direkte siger at han nu bruger denne autoritet. Han har *traditionel* autoritet: Ifølge den katolske kirkes lære er der en ubrudt række af ledere som går helt tilbage til apostlen Peter. Og han har normalt også *karismatisk* autoritet, for man vil typisk vælge en pave med personlig *karisma*.

Tre religiøse ledere med stor autoritet: den indiske nationalistleder og hindu, Mahatma Gandhi (1869-1948), de tibetanske buddhisters leder, den 14. Dalai Lama (Tenzin Gyatso, født 1935), og den katolske kirkes leder, pave Frans (Jorge Mario Bergogli, født 1936, pave fra 2013).

I en religiøs institution skelner man mellem to ”lag” af medlemmer:

- *Religiøse specialister*: lederne eller de professionelle, for eksempel præster, imamer og munke.
- *Lægfolk*: almindelige medlemmer.

Vigtige spørgsmål er: Hvilken form for *autoritet* har de religiøse specialister? Hvordan udvælges de? Hvordan er forholdet mellem de religiøse specialister og lægfolket?

Majoritetsreligion og minoritetsreligion

Når man undersøger en religions status i et samfund, må man først og fremmest se på om dens tilhængere udgør et flertal (*majoritetsreligion*) eller et mindretal *(minoritetsreligion)*. En majoritetsreligion er naturligvis normalt i harmoni med det omgivende samfund.
En minoritetsreligion *kan* være i konflikt med det omgivende samfund, men det behøver ikke at være tilfældet. Her er graden af religionsfrihed ofte afgørende.

En minoritetsreligion *kan* være meget lukket, og så kalder man den en sekt. Dette er dog et ord som tit bruges som skældsord og derfor afvises af gruppens egne medlemmer. Der findes mange mellemformer, og det er ikke altid medlemstallet der er afgørende. Skematisk kan man stille det sådan her op:

Majoritetsreligion	**Sekt**
Lever i harmoni med det omgivende samfund. *Dansk eksempel:* Folkekirken	En minoritetsreligion med stærkt afvigende normer. Ofte konflikt i forhold til det omgivende samfund. *Dansk eksempel:* Jehovas Vidner
Minoritetsreligion	
Harmoni eller konflikt i forhold til det omgivende samfund. *Danske eksempler:* Muslimske trossamfund og kristne frikirker	

Forskellige former for religiøst engagement

Når man undersøger religion i den virkelige verden, står man over for en forvirrende mangfoldighed. Den kan ikke sættes ind i et skema, men nogle eksempler på relevante begreber kan skærpe opmærksomheden:

- *Officiel religion/levet religion*

De beskrivelser man finder i bøger, viser normalt den officielle side af religionerne. Det giver det bedste overblik. Men man kan også undersøge hvordan religion faktisk forstås og praktiseres af almindelige mennesker. Dette kaldes *levet religion*.

- *Bogstaveligt troende/bevidst fortolkende*

Nogle mener at de hellige skrifter skal forstås og efterleves bogstaveligt. Denne holdning kaldes *fundamentalisme* (Ordet kan også bruges om fanatisme af enhver art). Andre har et bevidst fortolkende forhold til hellige skrifter og mener at de skal forstås på en moderne måde.

- *Maksimalisme/minimalisme*

Nogle mener at deres religion skal præge alle områder af tilværelsen, for eksempel også politik og lovgivning. Denne holdning kaldes maksimalisme. Andre mener at religion skal afgrænses til bestemte sider af tilværelsen, især privatlivet; det kaldes minimalisme. En maksimalistisk holdning til religion harmonerer dårligt med tilværelsen i et sekulariseret samfund (se næste afsnit)

Sekularisering

Siden oplysningstiden i 1700-tallet er religionens rolle i samfundet blevet ændret gennem en proces som kaldes *sekularisering*.
Ordet *sekulær* betyder det modsatte af *religiøs*. (Det er dannet af det latinske ord for "århundrede" ud fra den tankegang at religion vedrører det evige, mens det ikke-religiøse hører til den almindelige tid).

Sekularisering er en proces som består af to aspekter:

- Religion og stat bliver adskilt; religion bliver en privat sag.
- Folk tænker og handler i mindre grad religiøst.

Tidligere var det almindeligt at antage at alle samfund ville blive mere sekulariserede jo mere moderne de blev. I dag kan man se at det ikke nødvendigvis går sådan; der er mange tegn på at religion har stigende betydning. Det kaldes *afsekularisering*.
(...)

7. Den oplevelses- og erfaringsmæssige dimension

Tro

Tro er et centralt begreb i religion, men det er et "elastikord" som kan bruges på mange måder. Når man støder på ordet – eller selv bruger det – er det derfor ekstremt vigtigt at man er opmærksom på i hvilken betydning ordet bruges:

- Tro kan betyde *tillid*. At *tro på* et andet menneske betyder at have tillid til det. I religion betyder tro ofte netop dette: at have tillid til budskabet – ikke primært at anse Gud for at eksistere eller budskabet for at være videnskabeligt sandt.
- I fundamentalistisk religion møder man dog også den opfattelse at religionens påstande er sande i bogstavelig forstand, også selv om de strider mod videnskaben.

Betegnelsen *de troende* kan bruges i afsvækket betydning om en religions tilhængere.

Åbenbaring

I mange religioner regner man med at mennesker kan få direkte kontakt med *den anden verden*. En sådan guddommelig meddelelse kaldes en *åbenbaring*. Et eksempel er muslimers tro på at ærkeenglen Gabriel har dikteret Guds ord direkte til profeten Muhammed.

Mystik og ekstase

Nogle mennesker har exceptionelle religiøse oplevelser. Det gælder for eksempel dem som har beskrevet oplevelsen af at blive ét med det guddommelige; dette fænomen kaldes *mystik*. (Her betyder ordet altså noget helt andet end i daglig tale, hvor det bare betyder noget mærkeligt). Mystik er religiøse oplevelser når de er allerstærkest, men der findes naturligvis religiøse oplevelser på alle niveauer – fra meget voldsomme psykologiske fænomener til stor glæde over tilværelsen. Mystik er ofte forbundet med religiøse øvelser som *meditation* og *askese*, som er omtalt i afsnittet om *den rituelle dimension*. *Ekstase* er beslægtet med mystik ved at være en stærk religiøs oplevelse, men den er mere udadvendt. Ordret betyder det "at være ude af sig selv". Det giver sig typisk udslag i sang, dans, begejstrede råb og lignende, samtidig med at den pågældende føler sig – i god forstand – "besat" af åndelige kræfter.

Denne skulptur fra 1652 af billedhuggeren Bernini har titlen L'Estasi di Santa Teresa, altså Sankt Theresas ekstase (traditionelt oversat: "Sankt Theresas henrykkelse"). Den hellige Teresa af Ávila (1515-1582) var en spansk nonne, som i den katolske kirke betragtes som en helgen. I sine skrifter beskriver hun en situation hvor hun oplevede at en engel gennemborede hendes hjerte med et gyldent spyd. Hun beskriver det som en ekstremt intens oplevelse; her er der tale om mystik og ekstase på en gang.

Hvordan studerer man den oplevelsesmæssige side af religion?
Da mennesker ikke kan læse hinandens tanker, kan man kun undersøge religiøse oplevelser gennem indirekte metoder. Det kan gøres på flere måder med hver deres styrker og svagheder, for eksempel:

- Analyse af religiøse menneskers *egne beretninger*, for eksempel selvbiografier og interviews (skriftlige eller mundtlige).
- *Kvalitative undersøgelser.* Her interviewes flere personer efter en model som gør det muligt at sammenligne. Det er vigtigt at de pågældende er udvalgt ud fra nogle klare præmisser med hensyn til hvad man vil undersøge.
- *Kvantitative undersøgelser.* Her optælles data fra mange personer som har svaret på enkle spørgsmål som kan besvares med ja/nej eller ved afkrydsning. Det er vigtigt at personerne er udvalgt tilfældigt og samtidig sådan at de repræsenterer forskellige grupper med hensyn til eksempelvis alder og køn.
- *Hjerneforskning*. Ved scanning af hjernen mens forsøgspersonen beder eller tænker på religiøse forestillinger, forsøger man at undersøge hjerneaktiviteten mens personen har en religiøs oplevelse.